

سنجش تأثیرات گسترش گردشگری بر ابعاد توسعه پایدار مطالعه موردی: شهرستان هشتروند

محمد اکبرپور سراسکانرود^{۱*}، محسن رحیمی^۲، فاضل محمدی^۳

چکیده

از چالش‌های پیش روی برنامه‌ریزی شهری در ایران مباحث مربوط به پایداری و توسعه پایدار شهری است. عوامل گوناگونی وجود دارند که توسعه پایدار شهری را تحت تأثیر قرار می‌دهند که یکی از این عوامل می‌تواند گردشگری و پیامدهای حاصل از آن باشد. بررسی جامع پیامدهای گسترش گردشگری در یک منطقه شهری مستلزم بررسی آن در قالب توسعه پایدار شهری است. در سالهای اخیر شهرستان هشتروند بعنوان یک مقصد گردشگری مطرح بوده که تحت تأثیر پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی حاصل از توسعه گردشگری قرار گرفته که تأثیر عمده‌ای بر پایداری شهری هشتروند داشته است. در این پژوهش ضمن بررسی مفاهیم گردشگری پایدار، توسعه پایدار شهری اثرات و پیامدهای گردشگری بر توسعه پایدار شهری شهرستان هشتروند مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق این مقاله مبتنی بر روش توصیفی تحلیلی است، به منظور جمع‌آوری اطلاعات از دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. در این پژوهش جامعه آماری ساکنین و مسئولین شهرستان هشتروند می‌باشد که بمنظور تعیین حجم نمونه از روش کوکران استفاده شده است. حجم نمونه بدست آمده ۲۹۱ نفر بوده که توزیع پرسشنامه‌ها بصورت تصادفی انجام گرفته شده است. یافته‌های حاصله که بر اساس نظر مردم و مسئولین گردآوری شده حاکی از آن است که علیرغم اثرات عموماً مثبت اقتصادی در برخی جنبه‌های اجتماعی و اغلب جنبه‌های زیست محیطی پیامدهای منفی بوده که به اشکال گوناگون به ناپایداری شهری منطقه کمک می‌کند.

کلمات کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار، توسعه پایدار شهری، تأثیرات، هشتروند

^۱ . دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و عضو باشگاه پژوهشگران جوان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ایران.
^۲ . کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و مدرس دانشگاه پیام نور کرج، ایران.
^۳ . کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ایران.
* نویسنده مسئول: MAkbarpour1983@yahoo.com ، ۰۹۱۴۳۲۳۶۰۸۸

بیان مسأله :

امروزه صنعت گردشگری در جهان توسعه فراوانی یافته است و بسیاری از کشورها از این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد درخور توجهی بهبود بخشیده و بسیاری از مشکلات خود از قبیل بیکاری، پایین بودن سطح درآمد، سرانه و کمبود درآمد ارزی را پوشش دهند. به دلیل اثرات چشمگیری که فعالیت های گردشگری در اقتصاد مناطق پذیرنده گردشگران بر جای می‌گذارد توجه فراوانی به این زمینه از فعالیت معطوف می‌گردد. پیچیدگی و تراکم موجود در زندگی شهری عده زیادی از مردم را متوجه طبیعت می‌کند و در این میان، مناطقی که دارای توانهای طبیعی با ارزش تری باشند بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد. به این ترتیب جریانات گردشگری به منظور بهره‌برداری از آرامش و زیبایی طبیعت بدان سمت شکل می‌گیرد (علیزاده، ۱۳۸۲: ۵۵). با توجه به این که توسعه پایدار به عنوان جریانی پایدار در تغییرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی برای افزایش و ترقی رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع تعریف می‌شود و پویایی چند بعدی است که بگونه‌ای پایدار درصدد وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است (Moseley, 2000: 12). بنابراین باید توسعه گردشگری را زمانی پایدار بنامیم که مخرب نبوده و امکان حفظ منابع آب و خاک، منابع ژنیتیکی، گیاهی و جانوری را برای آیندگان فراهم آورد. در واقع توریسم پایدار توریسمی است که بتواند در یک محیط در زمانی نامحدود ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط زیست صدمه نزند و تا بدان حد فعال باشد که به توسعه سایر فعالیت ها و فرایند های اجتماعی لطمه ای وارد نسازد (Butler, 2000: 29).

کشور ایران از نظر منابع طبیعی جزء ۱۰ کشور برتر دنیا می‌باشد که می‌تواند از اثرات حاصل از گردشگری در کاهش مشکلات بیکاری و درآمد اقتصادی بهره‌مند شود، اما با توجه به آمارهای موجود ایران از این فرصت بهره کافی را نبرده است. بطوری که تنها در میان کشورهای اسلامی رتبه دهم را دارا می‌باشد. اهمیت اثرات گردشگری عموماً در سطح محلی نمایان تر است. شهرستان هشتگرد در منطقه شمال غرب کشور و در جنوب استان آذربایجان شرقی از نواحی گردشگری داخلی محسوب می‌شود که با داشتن جاذبه های طبیعی و اقلیم مناسب همه ساله می‌تواند پذیرای گردشگران زیادی می‌باشد که تحت تاثیر تأثیرات مثبت و منفی حاصل از گسترش این پدیده واقع شده است. بمنظور درک اهمیت گردشگری و اثرات و پیامدهای آن بررسی های بیشتر در مقیاس کلان و توجه به پتانسیلهای موجود در منطقه در مقیاس خرد ضرورت می‌یابد. بنابراین ضرورت انجام این تحقیق این است که با استفاده از ابعاد توسعه پایدار سعی بر تحلیل موضوع گردشگری تأثیر متقابل آن بر توسعه شهرستان؛ که حاصل آن ارائه الگو و راهکارهای اجرایی در جهت احیای شهری با محوریت گردشگری شهری و در راستای اهداف توسعه پایدار شهری خواهد بود.

با توجه به این که رونق و گسترش گردشگری در هر ناحیه می‌تواند پیامدهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را بر توسعه پایدار شهری به همراه داشته باشد، مقاله حاضر به بررسی این امر در سطح شهرستان هشتگرد می‌پردازد. از آنجایی که از طرفی مسئولین به دلیل وظیفه شغلی بیشتر با گردشگران و پیامدهای گردشگری در ارتباطند و از طرف دیگر گسترش این پدیده در هر منطقه می‌تواند زندگی ساکنین آن منطقه را به طور کامل تحت تأثیر قرار دهد، در این پژوهش بررسی پیامدهای گردشگری در توسعه پایدار شهری هشتگرد از دیدگاه مسئولین و ساکنین محلی مورد بررسی قرار گرفته است. اغلب پیامدهای اقتصادی گردشگری را برای ساکنین منطقه مثبت و تأثیرات اجتماعی و زیست محیطی آن را منفی ارزیابی می‌کنند، با این حال این پژوهش با هدف کلی بررسی سیستمی پیامدهای گردشگری و تأثیرات آن بر توسعه پایدار شهرستان هشتگرد انجام گرفته که هدف جزئی آن بررسی پیامدهای حاصل از گردشگری در ابعاد سه گانه توسعه پایدار شهرستان هشتگرد می‌باشد. در راستای دستیابی به این اهداف سوال زیر مطرح می‌گردد:

- از دیدگاه مسئولین و ساکنین منطقه تأثیر گردشگری در توسعه پایدار شهری به چه میزان است؟

مفاهیم و مبانی نظری :**توسعه پایدار شهری:**

امروزه توسعه پایدار در دنیا واژه‌ای شناخته شده به حساب می‌آید و در سطوح مختلف برنامه‌ریزی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در سال ۱۹۸۷ کمیسیون برانت لند وابسته به سازمان ملل متحد، اصطلاح توسعه پایدار را برای اولین بار در جوامع رسمی مطرح ساخت. این کمیسیون «رفع نیازهای کنونی بشر بدون تهدید کردن نسل‌های آینده جهت برآورده ساختن نیازهایشان» را به عنوان تعریف توسعه پایدار ارائه نمود. در سال ۱۹۹۲، کنفرانس محیط زیست و توسعه سازمان ملل متحد در ریودوژانیرو توسعه پایدار را یکی از اهداف جهانی ذکر نمود. در مدت کوتاهی تعاریف گوناگونی از توسعه پایدار مطرح گردید و مبانی نظری آن تکمیل گردید (Kraus, 1996: 12-13). در ابتدا، توسعه پایدار همیشه با رشد اقتصادی در ارتباط بود. اما این معنی نیز از آن استنباط می‌شد که توسعه با محدودیت روند تکنولوژیکی و ظرفیت‌های زمین روبه‌روست (ibid:21-25). در حال حاضر توسعه پایدار بر ضرورت تعادل اجتماعی و اکولوژیکی نیز تأکید دارد. از طرف دیگر این امر برای مدیریت و مراقبت از منابع طبیعی و اکوسیستم به عنوان شرایط پایه زندگی انسان‌ها ضرورت دارد. توانایی نظام‌های طبیعی جهت باز تولید خود می‌بایست حفظ گردد و همسان سازی بین جمعیتی کنونی و نسل آتی ایجاد گردد تا نیازهای نسل آینده برآورده گردد (University of Dortmund, 2001 : 16).

نظریه توسعه پایدار شهری ره آورد گفتگوهای طرفداران محیط زیست درباره محیط زیست شهری است که دنبال رویکرد توسعه پایدار محیط، برای پشتیبانی از منابع طبیعی ارایه شد. در این نظریه مسایلی چون جلوگیری از آلودگی‌های محیط شهری، ناحیه ای، کاهش ظرفیت‌های تولید محلی، ناحیه ای و ملی، برطرف ساختن شکاف میان فقر غنی، حمایت از بازیافت ها را مطرح می‌کند (صالحی فرد، ۱۳۸۳: ۶۶). در واقع شهر زمانی پایدار خواهد بود که از محیط زیست قابل سکونت و زندگی، هوای پاک، آب آشامیدنی سالم، اراضی و آبهای سطحی و زیرزمینی بدون آلودگی و از اقتصادی بادوام برخوردار باشد (منبع قبلی: ص ۱۴۷).

گردشگری پایدار:

گردشگری عبارتست از هر آنچه به گردشگران و خدمات مرتبط با آنان مربوط می‌شود. بر اساس این تعریف گردشگری به مجموعه فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که در فرآیند جذب و میهمانداری بین گردشگران، سازمانهای مسافرتی، دولت‌های مبدأ، دولت‌های میزبان و مردم محلی برقرار می‌شود (زاهدی، ۱۳۸۲: ۱-۲). مفهوم گردشگری بی‌ضرر در اواخر دهه ۱۹۷۰ بواسطه پیامدهای منفی توسعه گردشگری در نواحی کوهستانی مطرح گردید. تا قبل از آن توسعه گردشگری بدون توجه به تأثیرات گردشگری بر طبیعت، هوا، آب، زمین، پوشش گیاهی و جانوری، مردم و چشم‌اندازهای مقصد صورت می‌پذیرفت. بعد از سرمایه‌گذاری و گسترش فعالیت‌های گردشگری، پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی افزایش یافت (Hasse et al, 1990:13). در گردشگری بی‌ضرر به منظور کاهش پیامدهای منفی فعالیت‌های گردشگری، بیشتر بر گزینه‌های جدید گردشگری تأکید می‌شود، درحالی‌که گردشگری پایدار رویکردی کل نگر و یکپارچه را دنبال می‌کند (University of Dortmund, 2001: 40). گردشگری بی‌ضرر با نگرشی تک‌بندی، اغلب بر مباحث اکولوژیکی تأکید می‌کند و نمی‌تواند همانند گردشگری پایدار قضاوت کند، در صورتی که گردشگری پایدار نیازهای کنونی گردشگران و همچنین نسل‌های آتی را پاسخ می‌دهد و بین ابعاد محیطی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی تعادل برقرار می‌سازد (Krüger, 1995: 54). یعنی در مقایسه با گردشگری کم‌ضرر، گردشگری پایدار به دنبال سنجش ظرفیت تحمل اکولوژیکی، امکان سنجی اقتصادی و مقبولیت اجتماعی - فرهنگی است (Elsasser et al, 1995: 17).

توسعه پایدار گردشگری:

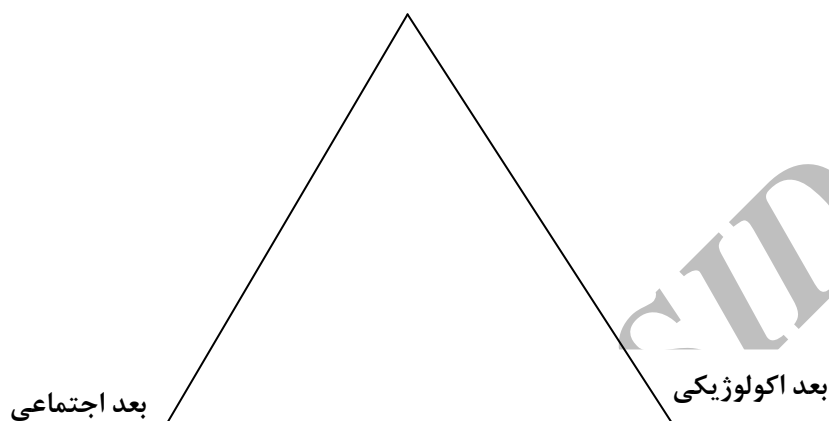
مفهوم توسعه پایدار گردشگری با مفاهیم توسعه پایدار و گردشگری پایدار در ارتباط است. توسعه پایدار در گردشگری نمی‌تواند به تنهایی توسط یک عامل واحد صورت پذیرد. بنابراین می‌بایست در جستجوی عاملانی برای تحقق توسعه پایدار بود. در این رابطه پیش زمینه‌های فرهنگی و گروه‌های ذینفع می‌بایست در نظر گرفته شوند (University of Dortmund, 2001: 40).

ابعاد توسعه پایدار:

توسعه پایدار سه بعد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی را در بر می‌گیرد (Spritzet, 1997: 60) این ابعاد دارای ساختاری مشخص و نظامی سلسله مراتبی هستند (نمودار شماره ۱) علاوه بر این هر یک از این ابعاد از وزن مخصوص به خود در توسعه پایدار برخوردارند. تعیین وزن هر یک از این ابعاد به ویژگی‌های موضوع مورد مطالعه بستگی دارد (Birkman, 2000: 169-167).

بعد اقتصادی

(رشد پایدار، کارآیی سرمایه)

(برابری، تحرک اجتماعی، مشارکت، توانمندسازی)

(یکپارچگی اکوسیستم، ظرفیت تحمل منابع طبیعی)

بنابراین توسعه پایدار تنها مبتنی بر سیاست‌های محیطی نیست و بدون حل مسائل اجتماعی و اقتصادی، توسعه پایدار محقق نخواهد شد. همچنین این امر نیازمند دیدی کل نگرانه در سیاست‌های توسعه محیطی، اجتماعی و اقتصادی و یکپارچگی در این سه بعد است (Kanatschnig et al, 1998: 22).

اهداف توسعه پایدار:

اهداف توسعه پایدار در سطح شهری جهت استخراج راهبردهای مورد استفاده در مراحل بعدی توسعه تدوین می‌گردند (Behrend, 2000:18). اهداف توسعه پایدار شهری بر ابعاد توسعه پایدار منطبق است و این اهداف با توجه به هر یک از این ابعاد تدوین می‌گردد.

۱- اهداف محیطی

با توجه به رویکرد توسعه پایدار، اهداف محیطی در توسعه پایدار شهری مواردی از قبیل کاهش مصرف انرژی و استفاده از فضا همانند سایر منابع را در بر می‌گیرد. علاوه بر این بهبود کارآیی جهت افزایش بهره‌وری فضا و منابع امری ضروری به شمار می‌رود. منابع باید به اندازه‌ای مصرف شوند که بتوان آن را بازتولید نمود و پیامدهای منفی برای استفاده از سایر منابع ایجاد نشود (IRPUD, 1993: 36). همچنین نواحی پیرامونی و تحت نفوذ نباید مورد فشار قرار گیرند. یکی از راهکارهای جلوگیری از چنین حالتی تمرکززدایی است که توسط ایجاد چرخش اقتصادی در ناحیه صورت می‌پذیرد (University of Dortmund, 2001: 26).

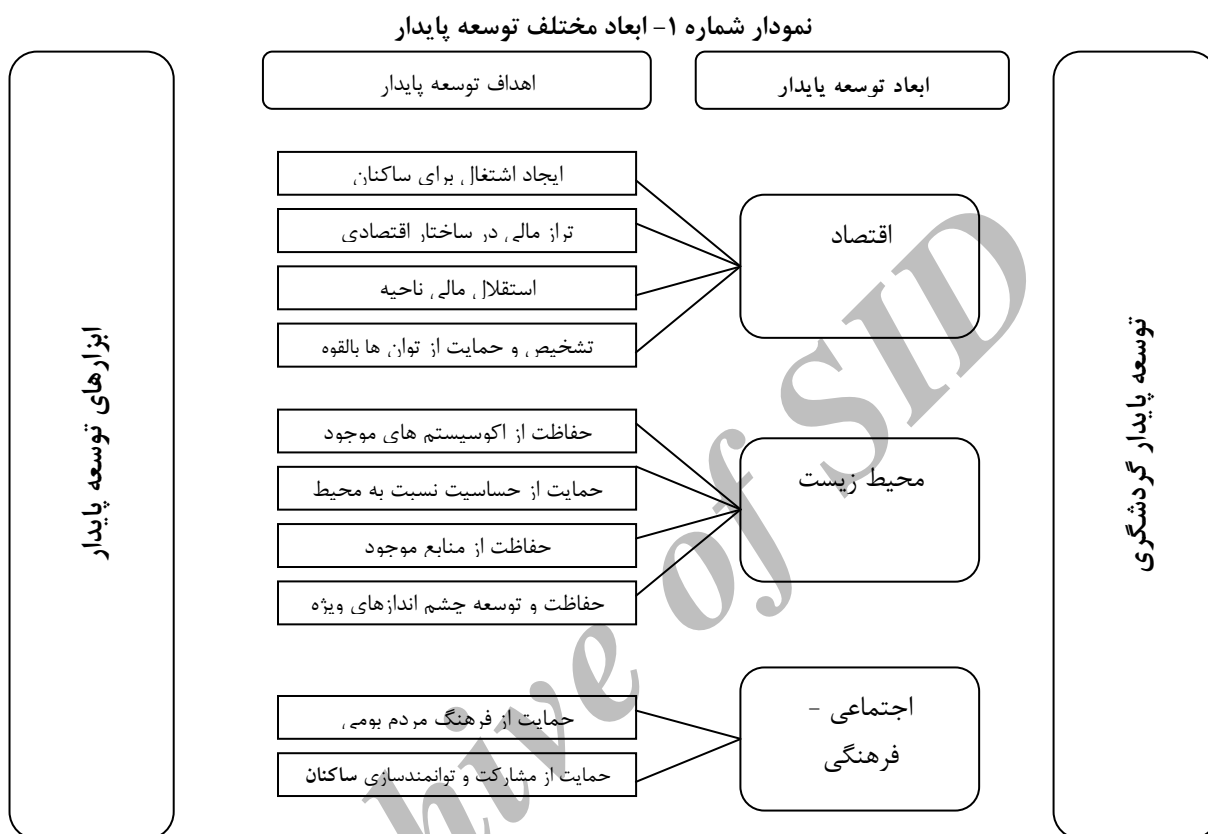
۲- اهداف اقتصادی

در ارتباط با بعد اقتصادی، منابع درون ناحیه ای باید مشخص گردند و بصورت شبکه‌ای جهت توسعه ناحیه‌ای درآید. شرکت‌های تجاری مرتبط باید باعث ایجاد چرخش اقتصادی در ناحیه شده و پیامدهای منفی توسعه را کاهش دهند. ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی ناحیه می‌بایست تثبیت گردد و ساختارهای اقتصادی به منظور رفع بحران‌های اقتصادی تعدیل شوند (ibid: 27).

۳- اهداف اجتماعی

هویت شناسی چشم‌انداز و ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی باید جهت ایجاد هویت ناحیه‌ای باشد. حمایت از منابع اجتماعی می‌بایست با ایجاد شرایط مناسب صورت پذیرد.

اهداف ارائه شده توسعه پایدار ناحیه‌ای بر تقاضای توسعه پایدار پاسخ می‌دهد. اهمیت این مطلب در آن است که زمانی که معایب این اهداف براساس ناحیه مشخص گردید، می‌بایست به دنبال تعدیل آن اهداف و یا یافتن اهداف جدید بود (Becker, 1995: 22).

مأخذ: یافته های نگارندگان.

روش تحقیق:

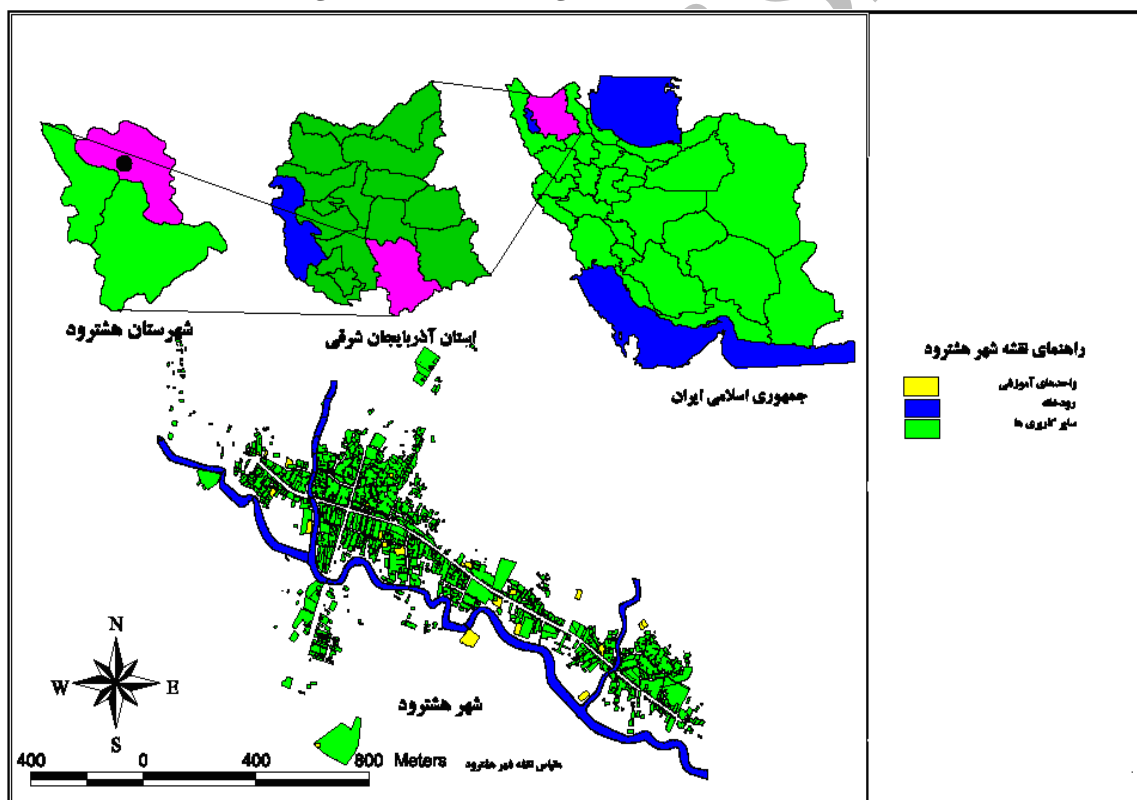
روش تحقیق حاضر توصیفی، تطبیقی و تحلیلی می‌باشد، که بر پایه برنامه‌ریزی سیستمی و گردشگری پایدار استوار است. مراحل تهیه طرح عبارتند از: ۱- مطالعات کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات: در این مرحله تلاش بر این بوده است که با مراجعه به اسناد، اطلاعات و گزارش‌های موجود مرتبط با شرح خدمات داده‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و گردشگری مورد نیاز منطقه مورد مطالعه جمع آوری شود. ۲- بررسی و کار میدانی: پژوهش‌هایی که در حیطه کاربردی و مطالعات منطقه‌ای انجام می‌شود بدون برداشت میدانی از اصالت برخوردار نیست. به همین دلیل برای تکمیل اطلاعات و آگاهی بیشتر در منطقه مورد مطالعه، حاضر و اطلاعات مورد نیاز را از طریق تکمیل پرسشنامه گرد آوری شد. ۳- آماده سازی اطلاعات برای تجزیه و تحلیل: پس از شناسایی و بررسی پتانسیل‌های منطقه، استعدادها و قابلیت‌های منطقه از نظر گردشگری، معرفی می‌گردند. ۴- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: به منظور بررسی اطلاعات و تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها از فنون و تکنیک‌های آماری منجمله نرم افزار SPSS جهت تحلیل بخشی از پرسشنامه و اطلاعات میدانی. بدین منظور کل جامعه آماری به دو گروه خانوارهای ساکن، مسئولین بخش عمومی تقسیم و از روش نمونه گیری طبقه ای نسبی با حجم نمونه ۲۹۱ نفر (روش کوکران) استفاده شد. بمنظور دست یابی به اهداف این مقاله که بررسی پیامدهای گسترش گردشگری در شهرستان هشتروند از نظر ساکنین و

مسئولین با توجه به شاخص های توسعه پایدار می باشد، در نهایت شاخص هایی که در این زمینه مؤثر و با اهمیت می باشند، استخراج گردید و در قالب ابعاد توسعه پایدار (اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی) طبقه بندی و به صورت پرسشنامه تنظیم شد. در این پژوهش جامعه آماری ساکنین شهرستان هشتروند می باشد که بمنظور تعیین حجم نمونه از روش کوکران استفاده شده است. حجم نمونه بدست آمده ۲۹۱ نفر بوده که توزیع پرسشنامه ها بصورت تصادفی انجام گرفته شده است. بنابراین تجزیه و تحلیل ما نیز بر مبنای ۲۹۱ پرسشنامه صورت گرفته است. به منظور آگاهی از دیدگاههای مسئولین محلی نیز تعداد ۱۶ پرسشنامه از بین مسئولین مختلف شهرستان انتخاب گردیده است.

منطقه مورد مطالعه :

شهرستان هشتروند یکی از شهرستانهای ۱۹ گانه استان با وسعتی معادل ۱۹۹۰/۰۱ کیلومتر مربع است که از نظر مساحت ۵ درصد از مساحت استان را دارا می باشد و از این بابت رتبه دهم را به خود اختصاص داده و دربخش جنوبی استان واقع شده است (مرکزآمار ایران، ۱۳۸۵). شهرستان هشتروند از نظر مختصات جغرافیایی در طول جغرافیایی ۴۶ درجه و ۲۸ دقیقه الی ۴۷ درجه و ۱۹ دقیقه و در عرض شمالی ۳۷ درجه و ۱۲ دقیقه الی ۳۷ درجه و ۳۹ دقیقه واقع گردیده است. از سمت شمال با شهرستان بستان آباد و از شرق با شهرستان میانه و از جنوب با شهرستان چارویماق از غرب نیز با شهرستان مراغه هم جوار می باشد. این شهرستان براساس آخرین تقسیمات کشوری دارای دو بخش (مرکزی، نظر هریزی) و ۶ دهستان (علی آباد، کوهسار، قرانقو، سلوک، نظر کهریزی و آلمالو) است.

نقشه ۱- موقعیت شهرستان مورد مطالعه در استان

موقعیت گردشگری منطقه مورد مطالعه:

این شهر با داشتن موقعیت جغرافیایی بسیار خوب و واقع شدن در کنار آزاد راه تبریز- زنجان و برخورداری از هوای خوب، مقصد بسیاری از گردشگران داخلی و خارجی است. خاصه در تعطیلات عید نوروز و بهار این شهر پذیرای درصد خوبی از گردشگران داخلی است زیباییهای طبیعی و رویایی قلعه ضحاک، آب و هوای مطبوع بیلاقی و چشم اندازهای خیره کننده

روستاهای این شهرستان، این شهر را به مرکز جذب گردشگر تبدیل کرده است. مسجد جامع شهرستان، قلعه ضحاک، اثر طبیعی غار روستای آغبلاغ، مقبره یزید بسطامی در روستای عزیزکندی، از مهم ترین جاذبه های این شهر است.

یافته های تحقیق:

معمولاً عوارض و نتایج حضور گردشگران را در سه حوزه اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی و با بهره گیری از سنجه های مشخص ارزیابی می کنند. نتایج حاصل از مطالعات میدانی در این پژوهش بیانگر پیامدهای مثبت در بعد اقتصادی، پیامدهای منفی زیست محیطی و اثرات بینابین در بعد اجتماعی است. همچنین نتایج حاصل از مقایسه نظرات مردم و مسئولین نشان می دهد که عموماً مسئولین نظرات مثبت تری در ارتباط با پیامدهای مختلف گردشگری در توسعه پایدار شهری دارند در حالی که عموماً مردم با دید محتاطانه تری به مسئله می نگرند و در اکثر موارد این تفاوت ها مشهود است که هر یک در زیر مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول ۱- ارزیابی پیامدهای گردشگری بر توسعه پایدار شهری هشتگرد از دیدگاه ساکنین

ابعاد	نوع اثرات	ارزیابی اثرات			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم
ابعاد اجتماعی	ایجاد دوگانگی فرهنگی - اجتماعی	۵۲	۸۵	۳۶	۷۸
	برهم خوردن تعادل جمعیت بومی و غیر بومی	۶۶	۱۰۳	۴۵	۵۶
	گسترش نا امنی	۵۲	۷۳	۵۱	۷۶
	گسترش مهاجرت روستائیان به شهر	۳۲	۶۱	۵۸	۷۹
	افزایش سطح آگاهیهای فرهنگی ساکنین	۸۶	۱۰۴	۳۸	۴۳
	افزایش شهرت منطقه	۱۳۶	۱۲۱	۳	۱۷
	گسترش امکانات بهداشتی و درمانی	۲۱	۳۶	۴۵	۱۱۳
	گسترش امکانات اقامتی	۳۲	۶۱	۵۸	۷۹
	افزایش فرصت های شغلی زنان	۲۳	۴۸	۶۸	۱۱۴
	گسترش ناهنجاری های فرهنگی و اجتماعی	۱۰۸	۱۱۳	۱۷	۳۰
ابعاد اقتصادی	افزایش قیمت زمین	۱۸۱	۸۶	۱۶	۶
	افزایش درآمد ساکنان	۱۳۱	۱۰۲	۱۳	۲۸
	تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین	۱۱۲	۹۶	۶	۳۶
	کاهش تولیدات کشاورزی	۵۶	۶۱	۷۸	۷۰
	توسعه راههای زیربنایی	۴۹	۶۵	۲۶	۹۵
	جذب منابع مالی دولتی	۳	۱۹	۳۸	۱۲۱
	ایجاد فرصتهای شغلی جدید	۶۱	۱۱۱	۶۲	۳۳
	گسترش مشاغل خدماتی	۷۹	۱۲۸	۲۱	۳۲
	گسترش صنعت و کارگاههای جدید	۱۹	۴۱	۲۹	۸۸
	توسعه بازارهای محلی	۶۳	۷۳	۲۶	۷۶
ابعاد زیست محیطی	آلودگی محیط زیست	۱۳۱	۱۳۷	۸	۱۳
	آلودگی آبهای جاری	۸۶	۱۱۳	۳۶	۳۸
	تخریب درختان	۷۱	۱۰۶	۴۲	۴۶
	کاهش زمینهای زیرکشت	۱۰۳	۱۰۷	۲۲	۳۳
	تخریب باغات	۸۷	۱۰۳	۶۱	۲۳
	تخریب پوشش گیاهی	۱۱۲	۱۱۹	۱۸	۳۱
	رشد ناموزون و پراکنده شهر هشتگرد	۱۱۸	۱۱۵	۹	۲۹
	نابودی یا تغییر حیات وحش	۸۰	۹۲	۲۸	۵۴
فرسایش خاک	۸۷	۸۶	۴۳	۴۸	

جدول ۲- ارزیابی پیامدهای گردشگری بر توسعه پایدار شهری هشتروند از دیدگاه مسئولین

ابعاد	نوع اثرات	ارزیابی اثرات			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم کاملاً مخالفم
ابعاد اجتماعی	ایجاد دوگانگی فرهنگی - اجتماعی	۴	۵	۱	۲
	برهم خوردن تعادل جمعیت بومی و غیر بومی	۲	۴	۳	۲
	گسترش نا امنی	۱	۳	۲	۴
	گسترش مهاجرت روستائیان به شهر	۴	۵	۲	۲
	افزایش سطح آگاهیهای فرهنگی ساکنین	۶	۵	۰	۲
	افزایش شهرت منطقه	۸	۷	۰	۰
	گسترش امکانات بهداشتی و درمانی	۴	۵	۱	۳
	گسترش امکانات اقامتی	۵	۷	۱	۰
	افزایش فرصت های شغلی زنان	۵	۶	۰	۲
	گسترش ناهنجاری های فرهنگی و اجتماعی	۲	۴	۲	۳
ابعاد اقتصادی	افزایش قیمت زمین	۶	۹	۰	۰
	افزایش درآمد ساکنان	۵	۸	۱	۰
	تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین	۶	۷	۱	۰
	کاهش تولیدات کشاورزی	۰	۵	۲	۳
	توسعه راههای زیربنایی	۵	۷	۱	۰
	جذب منابع مالی دولتی	۴	۶	۲	۲
	ایجاد فرصتهای شغلی جدید	۵	۸	۲	۰
	گسترش مشاغل خدماتی	۶	۷	۱	۱
	گسترش صنعت و کارگاههای جدید	۳	۵	۲	۲
	توسعه بازارهای محلی	۴	۵	۲	۲
ابعاد زیست محیطی	آلودگی محیط زیست	۴	۶	۰	۲
	آلودگی آبهای جاری	۳	۴	۲	۳
	تخریب درختان	۲	۴	۱	۳
	کاهش زمینهای زیرکشت	۳	۵	۲	۳
	تخریب باغات	۲	۳	۱	۶
	تخریب پوشش گیاهی	۳	۵	۲	۳
	رشد ناموزون و پراکنده شهر هشتروند	۴	۶	۱	۲
	نابودی یا تغییر حیات وحش	۲	۴	۳	۲
	فرسایش خاک	۲	۳	۴	۳

آثار اجتماعی گردشگری:

در یک سطح کلی، توسعه گردشگری ممکن است هم موجب اثرات مثبت و هم تأثیرات سوء بر محیط اجتماعی گردد. از جمله مهم ترین پیامدهای اجتماعی- فرهنگی گردشگری می توان تعامل فرهنگی، افزایش امکانات تفریحی و سرگرمی، بهبود کیفیت خدمات اجتماعی، بهبود درک و تصویر در مورد فرهنگها و جوامع دیگر، گسترش تبادلات فرهنگی، القاء احساس افتخار از داشته های فرهنگی خودی را نام برد. و از جمله جنبه های منفی آن به ناسازگاری با ارزشهای مردمی، افزایش الکولیسم، القاء حس عقب ماندگی فرهنگی، مالی به ساکنین و ایجاد فرهنگ محلی غلط اشاره نمود (حضور، ۱۳۸۱: ۳۷). در این پژوهش عمده سؤالاتی که در بعد اجتماعی مطرح گردید در زمینه اشتغال، مهاجرت و ناهنجاریهای اجتماعی متأثر از گسترش

گردشگری در منطقه بوده که به منظور بررسی پاسخ‌های نهایی، سؤالات هم جهت شده و نتایج پاسخ‌های ارائه شده در جداول شماره (۱) و (۲) بیانگر میزان موافقت پاسخگویان با پیامدهای مثبت اجتماعی است که این یافته‌ها افزایش نسبی فرصت‌های شغلی، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و تأثیرات کمتر در زمینه مهاجرت روستاییان را نشان می‌دهد. همچنین مقایسه نظرات مردم با مسئولین نشان می‌دهد که در مجموع ۴۰/۳ درصد مردم موافق پیامدهای اجتماعی مثبت گردشگری، ۱۴/۴ درصد بی‌نظر و ۴۵/۳ درصد مخالف آن هستند در حالی که نظر مسئولین نسبت به پیامدهای اجتماعی مثبت گردشگری ۶۱/۲ درصد موافق کلی، ۷/۶ درصد بی‌نظر و ۳۱/۲ درصد مخالف آن بوده‌اند (جدول شماره ۳).

جدول ۳- تأثیرات اجتماعی گردشگری در توسعه پایدار شهری هشتگرد از دیدگاه مردم و مسئولین

میزان تأثیر	مردم	مسئولین
کاملاً موافقم	۱۶/۶	۲۸/۱
موافقم	۲۳/۷	۳۳/۱
بی‌نظر	۱۴/۴	۷/۶
مخالفم	۲۷/۵	۲۰
کاملاً مخالفم	۱۷/۸	۲۱/۲
مجموع	۱۰۰	۱۰۰

آثار اقتصادی گردشگری:

یکی از مهم‌ترین دلایل توجه دولت‌ها و برنامه‌ریزان به صنعت گردشگری پیامدهای اقتصادی آن برای منطقه می‌باشد. گردشگری از طریق تأثیر بر درآمد ملی، اشتغال، تغییر قیمت‌ها و تراز بازرگانی ملی، اقتصاد کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد (رضوانی، ۱۳۷۹: ۴۵). که بصورت جزئی‌تر مهم‌ترین جنبه‌های مثبت اقتصادی گردشگری عبارتند از: افزایش درآمد ارزی، ایجاد فرصت‌های شغلی، تحرک سرمایه ملی، جلب سرمایه خارجی، بهسازی و توسعه تأسیسات زیربنایی، موازنه پرداخت‌های بین‌المللی، توسعه صادرات غیرنفتی، بکارگیری توانهای موجود محلی و توسعه منطقه‌ای. در مقابل جنبه‌های منفی گردشگری عبارتند از: تورم و افزایش عمومی قیمت‌ها، اشتغالات فصلی و بیکاری، توسعه بخش خدمات و تحلیل تولید کالایی، کاهش خدمات عمومی عام المنفعه، توسعه نامتعادل منطقه و وابستگی به کشورهای بیگانه (ضرغام، ۱۳۸۰).

به منظور بررسی پیامدهای اقتصادی گردشگری در منطقه سؤالاتی در ارتباط با انواع پیامدهای احتمالی مطرح گردید که نتیجه نهایی آن تأثیرات مثبت می‌باشد، همچنان که جداول شماره (۱) و (۲) نشان می‌دهند عمده این اثرات بر قیمت زمین، افزایش درآمد ساکنین و تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین بوده است و در مقابل اثرات مثبت گردشگری بر جذب منابع دولتی و توسعه راه‌های زیربنایی کمتر از سایر پیامدهای اقتصادی بوده است. در مجموع ۵۲ درصد مردم با پیامدهای اقتصادی گردشگری موافق بوده‌اند، ۱۰/۸ درصد بی‌نظر و ۳۷/۲ درصد مخالف آن بوده‌اند. در مقابل، بررسی نظرات مسئولین نشان می‌دهد که ۶۲/۲ درصد موافق، ۷/۶ درصد بی‌نظر و ۳۲/۲ درصد مخالف آن بوده‌اند (جدول شماره ۴).

جدول ۴- تأثیرات اقتصادی گردشگری در توسعه پایدار شهری هشتگرد از دیدگاه مردم و مسئولین

میزان تأثیر	مردم (درصد)	مسئولین (درصد)
کاملاً موافقم	۲۴/۹	۲۹/۳
موافقم	۲۷/۱	۴۲/۵
بی‌نظر	۱۰/۸	۸/۸
مخالفم	۱۹/۸	۱۵
کاملاً مخالفم	۱۷/۴	۴/۴
مجموع	۱۰۰	۱۰۰

آثار و پیامدهای زیست محیطی گردشگری:

رابطه بین گردشگری و محیط زیست همانند یک شمشیر دو لبه است که بسته به یک برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح می‌تواند مثبت یا مخرب و ویرانگر باشد. از جمله مهم‌ترین اثرات مثبت گردشگری در محیط زیست را می‌توان به حفاظت از محیط طبیعی، حفظ یادمانهای تابستانی و تاریخی و ویژگیهای معماری، بهبود کیفیت محیط زیست و توسعه زیرساختها اشاره نمود. با وجود پیامدهای مثبت زیست محیطی گردشگری، در کشورهای در حال توسعه به دلیل ضعف برنامه ریزی و مدیریت عموماً جنبه های منفی زیست محیطی گردشگری بیشتر مشهود است. از جمله این پیامدها می‌توان به آلودگی هوا، آبهای جاری، سواحل، تخریب پوشش گیاهی، فرسایش خاک، نابودی زیست گاههای حیات وحش و ... اشاره نمود.

سؤالاتی که در زمینه پیامدهای زیست محیطی گردشگری مطرح گردیده تماماً هم جهت بوده و بیانگر میزان اثرات منفی گردشگری در توسعه پایدار شهری می باشد. نتایج بدست آمده بیانگر پیامدهای منفی و مخرب زیست محیطی گردشگری در منطقه است که بیشترین پیامدها و نگرانیها در بین مردم و مسئولین در زمینه آلودگی محیط زیست، تخریب پوشش گیاهی و گسترش ناموزون شهری بوده است (جداول شماره ۱ و ۲). مقایسه بین نظرات مردم و مسئولین نشان می‌دهد که در مجموع ۷۲/۸ درصد مردم موافق پیامدهای منفی گردشگری، ۹/۲ درصد بی نظر و ۱۸ درصد مخالف آن بوده‌اند که بطور کلی نظر مسئولین نسبت به مردم در این زمینه متعادل تر است همچنان که ۴۶/۹ درصد مسئولین موافق پیامدهای منفی، ۱۰/۶ درصد بی نظر و ۴۲/۵ درصد مخالف آن بوده‌اند (جدول شماره ۵).

جدول ۵- تأثیرات زیست محیطی گردشگری در توسعه پایدار شهری هشتگرد از دیدگاه مردم و مسئولین

میزان تأثیر	مردم	مسئولین
کاملاً موافقم	۳۴/۶	۱۸/۲
موافقم	۳۸/۲	۲۸/۷
بی نظر	۹/۲	۱۰/۶
مخالفم	۱۱/۶	۲۴/۳
کاملاً مخالفم	۶/۴	۱۸/۲
مجموع	۱۰۰	۱۰۰

نتیجه گیری:

گردشگری از جمله فعالیتهایی است که با گسترش شهرنشینی و افزایش مشاغل صنعتی و اداری روندی رو به رشد دارد. پدیده گردشگری نیز همچون سایر پدیده‌های فضایی مرتبط بین فعالیتهای انسانی و محیط جغرافیایی می‌تواند در ابعاد مختلف دارای پیامدهای مثبت یا منفی باشد. لذا در این مقاله تأثیر گسترش گردشگری در توسعه پایدار شهرستان هشتگرد در سه بعد اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی مورد بررسی قرار گرفته شد. نتایج بررسی وضعیت گردشگری در شهرستان هشتگرد بیانگر وضعیت نه چندان مطلوب فعالیت خدماتی در منطقه است. تحلیل پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد آنطور که باید از پتانسیل‌های طبیعی در جهت توسعه پایدار گردشگری در شهر هشتگرد بهره‌برداری نشده است و حتی در مواردی نیز ابعاد منفی این پدیده باعث نگرانی‌های عمیقی در بین ساکنین و مسولین شهرستان هشتگرد شده است. انواع آلودگی‌های زیست محیطی توسعه ناموزون و بی برنامه فیزیکی- کالبدی شهر هشتگرد، اشاعه فرهنگ گردشگران در بین جوانان منطقه از جمله اصلی‌ترین پیامدهای منفی گردشگری بوده است در عین حال نباید به دلیل وجود چنین پیامدهایی منکر پیامدهای مثبت گسترش گردشگری در شهر شد زیرا با وجود پتانسیل بالای گردشگری شهر، ساماندهی برنامه‌ریزی و مدیریت امور مربوط به گردشگری می‌تواند نقش بسیار مهمی در ارتقاء سطح زندگی فردی و جمعی ساکنین نواحی شهری و روستایی منطقه گردد. (جدول ۶).

جدول ۶- اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری در توسعه پایدار شهری هشتگرد

جنبه های منفی	جنبه های مثبت
آلودگی محیط زیست شهری	تنوع بخشی به منابع درآمدی ساکنین
کاهش سطح زمین های کشاورزی در شهرستان	شهرت منطقه (به خاطر نام پرفسور هشترودی)
تغییر منفی چشم انداز شهری در اثر افزایش ساخت و ساز بی رویه	بهبود کیفیت خدمات اجتماعی
تهدید اکوسیستم جانوری در شهرستان	ایجاد فرصت های شغلی جدید خدماتی
آلودگی آب، خاک	گسترش تبادلات فرهنگی
از بین رفتن چشم انداز طبیعی در اثر افزایش ساخت و ساز	توسعه بازارهای محلی
توسعه پراکنده بافت شهری	افزایش درآمد ساکنان
گسترش ویژگیهای فرهنگی معارض با فرهنگ ساکنین شهر	ارتقاء سطح آگاهی های فرهنگی ساکنین

پیشنهادات:

- توجه به قابلیت ها و پتانسیل های گردشگری موجود در منطقه در تهیه طرح های توسعه شهری؛
- گسترش خدمات و امکانات زیربنایی لازم جهت توسعه گردشگری متناسب با اصول توسعه پایدار شهری؛
- ایجاد بانک اطلاعاتی و تهیه بروشورهایی که ضمن معرفی جاذبه های گردشگری منطقه اطلاعاتی را در زمینه حفظ محیط زیست به گردشگران ارائه دهد؛
- ایجاد کمپ های فصلی جهت استقرار گردشگران در نقاط جذاب گردشگری به منظور جلوگیری از استقرار پراکنده گردشگران در سطح طبیعت؛
- تهیه طرحی بمنظور بهره گیری از پتانسیل سد سهند شهرستان جهت گسترش فعالیتهای گردشگری مانند ایجاد بازارچه ها؛
- ساماندهی بازارهای محلی به منظور فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی ساکنان منطقه بعنوان یک فرصت اقتصادی و فرهنگی مناسب جهت معرفی منطقه به گردشگران.

منابع:

۱. حضوری، حمید (۱۳۸۱): «الگوی ارزیابی منابع طبیعی گردشگری»، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
۲. رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۹): جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ سوم، تهران.
۳. زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۲) «تحلیلی بر انواع جهانگردی و ارتباط آنها با یکدیگر»، فصلنامه مطالعات علمی جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۱۰، تهران.
۴. صالحی فرد، محمد (۱۳۸۳): «ارزیابی نقش و جایگاه توسعه پایدار شهری در ساختار شهرنشینی ایران»، ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۰۰-۱۹۹، تهران.
۵. ضرام، حمید (۱۳۸۰): برنامه ریزی توسعه جهانگردی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول، تهران.
۶. علیزاده، کتابیون (۱۳۸۲): «اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی، مورد: بخش طرقله در شهر مشهد»، مجله پژوهش های جغرافیایی، شماره ۴۴، تهران، صص ۷۰-۵۵.
۷. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵): نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران.
8. Becker, C. (1995): Nachhaltige Regionalentwicklung mit Tourismus: ein Strategienrahmen: 21-31, in: Institut für Tourismus der Freien Universität Berlin, Arbeitskreis Freizeit und Fremdenverkehrsgeographie (Pub.): Ansätze für eine nachhaltige Regionalentwicklung mit Tourismus, Verlag für Universitäre Kommunikation, Berlin.
9. Behrendt, U. (2000): Nachhaltige Raumentwicklung an der deutsch-polnischen Grenze, Diplomarbeit, Dortmund.

10. Birkmann, J.: (2000) Nachhaltige Raumentwicklung im dreidimensionalen Nebel, in: UVP-Gesellschaft: UVP-Report 3/ (2000): UVP-Verlag, Hamm.
11. Butler R W Ecotourism- has it Achieved Maturity or has the bubble Burst? Keynote Address pacific rim Tourism (2000): Rotorua New Zealand 1996 .Nov
12. Elsasser, H.; Wachter, D.; Denzler, S.; Frösch, R.; Abegg, B.: Nachhaltigkeit im Tourismus, in: Becker, C. (Pub.) (1995): Ansätze für eine nachhaltige Regionalentwicklung mit Tourismus, Verlag für Universitäre Kommunikation, Berlin.
13. Hasse, J.; Schumacher, F. (1990): Sanfter Tourismus, Verlag für Umweltforschung, Bunderhee.
14. IRPUD (Pub.): Endogene Regionalentwicklung (1993) ein Konzept für die Sächsische Schweiz, IRUPD Verlag, Dortmund.
15. Kanatschnig, D.; Weber, G. (1998): Nachhaltige Raumentwicklung in Österreich. Schriftenreihe des Österreichischen Instituts für Nachhaltige Entwicklung, Band 4, Österreichisches Institut für Nachhaltige Entwicklung, Wien.
16. Krause, M.: Nachhaltigkeit (1996): Dimension eines Begriffs und seine Bedeutung für die räumliche Planung, Freie Universität Berlin, Fachbereich Geowissenschaften, Institut für Geographische Wissenschaft, Berlin.
17. Mosely, M. (2002): Sustainable Rural Development, The role of Community Involve Mentand Local Partnerships.
18. Spitzer, H.: Fünf Ebenen der Nachhaltigkeit, in: Birzer, M.; Feindt, P. H.; Spindler, E. A. (Pub.) (1997): Nachhaltige Stadtentwicklung: Konzepte und Projekte, Economica Verlag, Bonn.
19. University of Dortmund (2001): Sustainable Regional Development for Tourism in County Donegal, Republic of Ireland, Faculty of Spatial Planning.

Archive of SID